

Юрій БІДЗІЛЯ

ПРОБЛЕМА «ЖУРНАЛІСТ І ВЛАДА» В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА В.Й. ЗДОРОВЕГИ (до 80-річчя від дня народження)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 22.

УДК 070: 304:001 (Зд)

Бідзіля Ю. Проблема «журналіст і влада» в науковій спадщині В.Й.Здоровеги; стор. 6; кількість бібліографічних джерел – 13; мова українська

Анотація: у статті проаналізовано одну з актуальних проблем соціальної комунікації (журналіст і влада) серед цілої низки, що містить наукова спадщина талановитого українського вченого у галузі теорії і практики журналістської творчості професора В.Й.Здоровеги.

Ключові слова: інформаційний простір, журналістика, влада, журналістська творчість, свобода слова, публіцистика, наукова спадщина.

Annotation: the article deals with one of the urgent problems of social communication (journalist and authority) in scientific heritage of prof. V.J.Zdoroveha, talented Ukrainian scholar in the field of theory and practice of journalistic creative work.

Key words: mass media sphere, journalism, authority, journalistic creative work, freedom of speech, publicism, scientific heritage.

Наукова спадщина професора Володимира Йосиповича Здоровеги є тією цариною, що не лише ґрунтовно не осмислена та не проаналізована, але й, образно кажучи, зовсім не розорана. Причин тому – з десяток, проте, напевно, головнішою є та, що усім нам, науковцям-педагогам та практикам, здавалося: цей дослідник настільки активний, працьовитий, фундаментальний і усюди суцільний, що завжди сам покаже та особистим прикладом продемонструє, як ту чи іншу проблему у журналістиці доцільно вирішити. На жаль, Володимир Йосипович пішов так швидко й несподівано, як і творив свою щоденну працю усе життя, залишивши по собі добротний науковий спадок, та ще більше актуальних питань, яких лише торкнувся, окресливши концептуальні гіпотези, а усе це слід буде вирішувати прийдешнім поколінням і журналістів-практиків, і журналістів-науковців.

Науковими працями професора В.Й. Здоровеги користувалося і користується чимало дослідників у галузі журналістики, політології, соціології, філології, хоча справедливо зауважує Мирослава Рудик, що сьогодні в нашій науці існує «потреба комплексного вивчення теоретичних здобутків відомого журналістикознавця» [12, с. 88], автора понад 30 підручників і монографій, понад 500 наукових, науково-популярних і публіцистичних творів про журналістику. Спроби аналізу окремих аспектів наукової спадщини й «творчої майстерні» В.Й. Здоровеги знаходимо в окремих розвідках І. Лубковича, О. Кузнєцової, В. Різуна, М. Рудик, І. Паславського, С. Курпіля, М. Присяжного, О. Лавріненко та ін. Очевидно: спадщина цього науковця є настільки глибинною, що стане предметом дослідження багатьох науковців у галузі соціальних комунікацій.

Звертаючись до актуальних проблем журналістики як науки й практики, В.Й.Здоровега добре усвідомлював, що необхідно вирішувати в національному інформаційному просторі та українському суспільстві неодмінно, нагально, а що потребує громадської дискусії, тривалого осмислення й розумного, виваженого прийняття рішень. Дослідник торкався у своїх наукових, навчальних працях та численних публічних виступах різноманітних тем і проблем соціального комунікування: методології журналістики, публіцистики і її ролі у соціумі, психології медійної творчості, утилітаризму журналістської праці у суспільстві, психології журналістської творчості, тиску влади на журналістику, свободи слова у суспільстві та багатьох інших.

Разом з тим, на нашу думку, однією з найважливіших тем, яка прямо чи опосередковано порушується у кожній праці авторитетного вченого, є проблема журналіста і влади. Вона потребує глибокого осмислення в науковій спадщині, бо дослідник бачив її завжди неординарно. В.Й. Здоровега чи не першим у колишньому СРСР науково обґрунтував роль авторської думки та світоглядної позиції журналіста у створенні публіцистичного твору. Саме думка талановитого журналіста, за концепцією науковця, зумовлює струнку побудову й аргументацію, трактування фактів [див. дет.: 4]. І варто зауважити, що такі ідеї вчений оприлюднював у той час, коли був тотальний комуністичний підхід, де роль журналіста, а тим більше медіа, зводилася до пропаганди, агітації та популяризації радянського способу життя, виховання мас у дусі соціалістичних цінностей. Науковець добре усвідомлював, що журналіст має бути ґрунтовно освіченою людиною у всіх галузях суспільного життя, але добре розумів і піддавав сумніву усталені світоглядні позиції щодо ролі журналіста та журналі-

стики у соціумі. Недаремно в одному зі своїх інтерв'ю В.Й. Здоровега, ламаючи усталений стереотип про ЗМІ як «четверту владу», стверджує: «ЗМІ жодною владою не є. ЗМІ – це сила громади» [1]. Влада і ЗМІ, на думку науковця, завжди повинні бути в опозиції, але остання не має бути надумана і штучно створена. «Одна з причин негараздів, з якими стикаються журналісти, це те, що до наших вождів, політиків ніяк не доходить істина, що ЗМІ є окремою потужною силою. До неправильно, що журналістів називають четвертою владою. Це сила, яка не може бути підпорядкована владі. Це сила, яка повинна стояти над владою» [див.: 1].

Утверджуючи думку, що журналістика – це вільний фах, який може опанувати представник іншої професії, проф. В.Й. Здоровега зауважував, що завжди при виборі фаху, а особливо журналістського, «виникає питання бажання і можливостей...», бо варто робити такий крок обдумано, адже «раніше вступники свідоміше обирали свій фах. Свідоміше у тому сенсі, що ці люди проходили якесь життєве випробування. Сьогодні вони налаштовані більш романтично... першою ознакою схильності до тієї чи іншої професії є бажання. Якщо це дуже сильне бажання, то людина може стати журналістом. Хоча є інший критерій – природні дані. Вони не завжди відповідають бажанню» [7]. Як талановитий педагог, В.Й.Здоровега добре усвідомлює, що в нових суспільних умовах «зникли обмеження, тобто критерії творчого відбору майбутніх студентів-журналістів. З іншого боку, як відзначає науковець, у наш час розширюється сама спеціалізація журналістів бо, коли редакція складається з 5-6 чоловік, то про яку глибоку спеціалізацію може йтися. Водночас «журналіст має знати більш-менш добре принаймні одну сферу життя. Це набувається або практичним досвідом, або освітою чи самоосвітою. Більше того, журналіст протягом життя може міняти декілька разів профіль роботи. На заході навіть радять перейти, скажімо з криміналістики на економіку, чи з економіки на політику. Бо людина в цьому колі стає своєю. Вона обростає знайомствами і друзями, а це для журналіста є дуже небажаним... вона втрачає свіжість сприйняття» [див.: 1].

Особливо актуальною, на думку В.Й. Здоровеги, є проблема непрофесіоналізму журналістів, який учений пояснював кількома причинами: 1) спрощенням відбору абітурієнтів для навчання за фахом «журналістика»; 2) потоком «у журналістику... людей, які до журналістики ніякого відношення не мали. Це інженери, випускники технікумів, які мали початковий капітал, якісь технічні можливості і були достатньо технічно грамотні, щоб організувати редакції». Осмислюючи низький фаховий рівень тих, хто прийшов у журналістику науковець пропонує виробити загальнонаціональні критерії «допуску» у журналістику й наводить приклад Франції, де існує спеціальна журналістська комісія,

яка атестує не просто раз на усе життя, а через певний період часу, і видає карточку журналіста [7]. Таким чином, найпершою ознакою у проблемі виховання та навчання фахового журналіста Володимир Здоровега бачив професіональний (або непрофесіональний) підхід, не дивлячись на те, що журналістику вважав відкритою професією.

У науковій та публіцистичній спадщині В.Й. Здоровеги розуміння образу журналіста і його трансформації у вирі суспільних подій, постає, з одного боку, дуже виваженим, а з іншого – дуже специфічним. Усвідомлюючи, що соціально-історичні події накладають відбиток на сам статус журналіста, В.Здоровега акцентує увагу перш за все на компетентності та людяності журналіста-професіонала. В одному зі своїх інтерв'ю науковець наголошує передусім на проблемі формування світогляду журналіста, хоча й указує на різницю у соціальній готовності, соціальному досвіді студентів-журналістів різних поколінь. Разом з тим дослідник виокремлює формотворчі принципи журналістів в усі часи: «...студенти були різні, кращих з них характеризувала допитливість, свого часу це навіть певна жертвовність. Ті, що вчилися 30-40 років тому, були біднішими за сьогоднішніх. У них був зрілий підхід до життя. Але рівень підготованості до навчання в університеті тоді був значно нижчий, ніж сьогодні. В основному це стосується знання мов і літератури» [1]. Проте, враховуючи зміни часу, В.Й.Здоровега пропонує нову концепцію підготовки журналістів у нашій державі: «Я давно проповідую систему дещо іншої підготовки журналістів. На рівні магістрів готувати за різними напрямками фахівців, які б добре знали якусь сферу життя. Це може бути культура, релігія, економіка, мода. До прикладу, в нас немає журналістів, які б кваліфіковано вели питання духовного життя, у нас дуже слабенька релігійна преса» [див.дет.:1].

Таким чином, журналіст на думку науковця, повинен мати ґрунтовну підготовку за своїм фахом та добре уміти протистояти владі. Влада у свою чергу повинна розуміти, що працівник мас-медіа – це той санітар «суспільного лісу», що завжди буде вимагати чистоти у громадських, політичних та інших стосунках. Паритет між журналістом і владою – це є свобода слова, можливість відстеження та критики усіх помилок владних структур, практика, яка в країнах із розвинутою демократією сприймається як норма. Учений у своїх як наукових, так і навчальних працях ніколи не переходить на патетику й огульну критику, коли піддає аналізу проблеми, у тому числі й проблеми «журналіст і влада». Навпаки, дослідник не лише підкреслює високий фаховий рівень тогочасних журналістів-практиків, але й указує на те, що газетяр «міг собі дозволити критикувати, іноді навіть гостро, недоліки. У пресі була сатира, популярність сатиричних видань, скажімо, українського «Перця», була величезною. Газетярі навчилися обминати цензур-

ні рогатки, вдаючись до езопівської мови. Крашці публіцисти у післясталінські часи досить переконливо писали про неспроможність економіки, засилля бюрократії, окремі випадки беззаконня. Особливо перепадало тим керівникам (навіть високого рівня), коли верховна еліта вирішила, так би мовити, кинути під ноги ту чи іншу жертву з номенклатури» [2, с. 9]. Такий вдумливий аналіз ретроспективи української журналістики дуже важливий для нинішнього покоління журналістів, які часто сприймають минуле лише негативно, без системного і комплексного аналізу, мовляв, тоді була повністю заборонена критика. Багато з тих негативних суспільних явищ, які так чи інакше торкалися журналістики, спостерігаємо і сьогодні.

У публічних виступах В.Й.Здоровега часто говорив про перехідний процес в українській журналістиці від радянського підходу подачі інформації до демократичного й визнавав, що цей процес в державі затягнувся в Україні хоч і задекларовано принцип свободи слова, але влада (від місцевої до найвищої) ставиться до нього вибірково. Науковець звертає увагу на те, що стосунки журналіста і влади значною мірою зумовлені тим, що «суспільство наше й досі не може здолати старого підходу до соціальних явищ, в основі якого лежить класовий принцип поділу світу на ворожі частини, антагонізуючі групи та клани, і застосувати новий, в основі якого загальногуманістичні засади, засади єдності людства і в політичному, і в економічному та культурному планах» [2, с.53]. Це виявляється, на думку вченого, у тому, що у свідомості людей вкоренився погляд на журналістику як на служницю відповідних соціальних груп, партій. Він виявляється не тільки у тому, що влада, навіть демократично обрана, хоче бачити журналістів покірливих, ручних, але й у тому, що партії, навіть ті, які сповідують демократичні принципи, намагаються керувати не лише власною партійною, що можна ще зрозуміти, але й загальнополітичною пресою. Актуальність таких суджень вченого полягає у тому, що й сьогодні трапляються анекдотичні випадки, коли провід однієї з найдемократичніших, здавалося б, партій звертається до редактора незалежної газети з вимогою звільнити з роботи журналіста, який, на думку керівництва партії, пише про неї не так, як би цього хотілося. Водночас, науковець розуміє, що різна у нас не тільки журналістика, але й журналісти. Дослідник виокремлює це питання, бо стосунки мас-медіа і влада, мас-медіа і капітал – це надзвичайно важливі аспекти функціонування преси. А журналісти, на думку науковця, повинні бути вільними від зобов'язань перед будь-якими інтересами, окрім права громадськості знати правду.

Література

1. Здоровега В. ЗМІ жодною владою не є. ЗМІ – це сила громади / Володимир Здоровега // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zik.com.ua/ua/print/2004/2876>.

Важливою площиною у стосунках журналістики і влади є етична. Дослідник обурений продажністю окремих журналістів: «І сьогодні соромно за багатьох людей, які, грубо кажучи, продаються. Я про це неодноразово говорив: що є певна моральна межа... журналіст ніколи не був і, мабуть, ніколи не буде абсолютно вільним. Але є випадки, коли людина грубо і примітивно продається, робить підлість. Журналісти продаються, журналістів купують» [1].

Науковець слушно зауважує, що журналіст повинен продавати працю, а не совість: «Ми люди, які є найманими працівниками. І ми продаємо свій талант, свою енергію, свої знання, свою поінформованість – це наше ремесло. Можна продавати інформацію, тобто продавати свою працю, і зовсім інакше, коли людина продається» [1].

Розмірковуючи про перспективи стосунків журналістики та влади, В.Й. Здоровега не робить оптимістичного прогнозу. Він вважає, що навіть після демократичних змін в Україні не настануть паритетні стосунки між владою та ЗМІ. Це апіорі не може бути в нашій державі, оскільки такі взаємини не вигідні ні президентові, ні його радникам, ні адміністрації. Науковець стверджує: «... я абсолютно не тішу себе ілюзіями, якщо поміняється влада на рівні президента чи Верховної Ради, то відразу дасть нам повну свободу» [1]. Вчений доходить такого висновку, бо навіть у країнах із демократичнішим режимом управління існує протистояння між владою та ЗМІ. До прикладу, у Польщі А.Міхнік, редактор «Газети виборчої», створив газету, котра підтримала і внісела на своїх плечах знаменитого Валенсу, а коли той став президентом, то почав упливати на редакційну політику часопису. Учений часто любив цитувати А. Міхніка, який сказав Валенсі: «Ні, пане президенте, ми не ваші слуги». У більшості наукових праць та публічних виступах, де В. Здоровега торкається проблеми журналіста і влада, він не висловлює ілюзії щодо найближчої перспективи стосунків журналістики і влади: «...нема жодного сумніву: навіть у випадку, якщо система стане більш демократичною, то зовсім не означає, що журналістам можна буде відчувати себе вільними» [1].

Таким чином, аналізуючи праці проф. В.Й. Здоровеги, доходимо висновку, що стосунки журналіста і влади учений розглядає у площині паритетності, зважаючи на те, що найголовнішою функцією журналіста є інформування. Дієвість журналістики в сучасних умовах є слабшою через те, що паритетність влади і журналістики як голосу громади порушена.

2. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / Володимир Здоровега. – 2 вид. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
3. Здоровега В.Й. Тотальний обман як складова системи/ Володимир Зоровега /Дзеркало тижня . – № 6 (534). – 19 – 25 лютого 2005.
4. Здоровега В. И. Публицистика, ее природа, общественная роль, гносеологические и психологические основы: автореф. дис. докт. филол. н. / В. Здоровега. – М., 1970.
5. Здоровега В. На журналістів чинитимуть тиск // День. – 2005. – 11 жовтня.
6. Курпіль С. Спількування з Володимиром Йосиповичем для нас було ковтком свіжого повітря // Збірник праць кафедри української преси : на пошану професора Володимира Здоровеги з нагоди 70-річчя від дня народження. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – Вип. 3. –С. 19–20.
7. Лавріненко О. Володимир Здоровега: «Свобода слова потрібна не журналістам. Вона потрібна суспільству» / Олександра Лавріненко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/52901>.
8. Лубкович І. Диалогія про медіасвіт і людину в ньому // Телекритика. – 2005. – № 1–2.
9. Лубкович І.М. Уроки в школі Здоровеги / Ігор Лубкович /Збірник праць кафедри української преси: на пошану професора Володимира Здоровеги з нагоди 70-річчя від дня народження. Вип. – 3. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – С .13 – 15.
10. Паславський Ігор Праця патріарха. Професор Володимир Йосипович Здоровега був якщо не засновником, то яскравим представником львівської школи журналістики / Ігор Паславський // Дзеркало тижня. – 2008. –№ 16 (695). – 26 квітня – 16 травня.
11. Присяжний М. Вічність Володимира Здоровеги/ Михайло Присяжний // Дзеркало тижня. – 2006. – 16 липня.
12. Рудик М. Теоретичні засади журналістської творчості: концепція Володимира Здоровеги/ Мирослава Рудик. – Вісник Львівського університету. – Серія журналістика. – 2009. – Вип. 29. – С. 88– 94.
13. Різун В.В. Нова журналістська освіта в Україні / Володимир Різун. Збірник праць кафедри української преси: на пошану професора Володимира Здоровеги з нагоди 70-річчя від дня народження. – Вип. 3. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – С. 267-269.

Бідзіля Юрій Михайлович – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри журналістики УжНУ